

Posudek na disertační práci

Člověk bez paměti: Dílo Maxe Picarda v aktuálních myšlenkových a literárních kontextech

Vypracovala: Mgr. et Mgr. Nicol Svárovská

Autorka si jako ústřední téma zvolila dílo poněkud pozapomenutého a u nás málo čteného Maxe Picarda, a to s ambicí „nechat ho vystoupit ve světle, jež oslnilo jedny z největších básníků, filosofů a literátů 20. století“ (s. 10 – autorka připomíná, že mezi ony „oslněné“ patří kromě jiných Levinas, Gide, Rilke nebo u nás Zahradníček). Už to by samo o sobě bylo zajímavé, nicméně podotkněme, že tím se intence práce nevyčerpává: druhým – a zřejmě ještě zajímavějším – cílem je zasadit Picardovo myšlení do kontextu, který se v souvislosti s ním může jevit jako spíše nečekaný. Čtenáře sice nepřekvapí kultivovaný exkurs ke sv. Augustinovi a jeho pojetí času a paměti, ale velmi neotřele na něho zapůsobí autorčiny interpretace Hannah Arendt (především *Eichmanna v Jeruzalémě*), Pierra Nory, Franze Kafky či Jonathana Littella, nahlížené právě prizmatem některých Picardových myšlenek – a to nemluvím například o pozoruhodné kapitole věnované „akustice nacismu“. Výsledkem je mimořádně zajímavá, interdisciplinární a komparatistická práce, která sice v Picardově myšlení nachází svou inspiraci, ale svým záběrem vykračuje daleko za literu jeho textů, přičemž ovšem tyto kroky stranou nikdy nejsou svévolné a nepůsobí nijak násilně. Navíc oceňuji, že jakkoli se Picardovo myšlení vyznačuje jistou rétoričností, která v současnosti nemusí působit dvakrát sympaticky, autorčina četba samotného Picarda i její komparativní přesahy vždy působí nanejvýš střízlivě a jsou, alespoň se domnívám, velmi dobře vyargumentované.

První kapitola je věnována Picardovu výkladu jazyka, a to především v jeho vztahu k tichu. Autorka zdůrazňuje, že „Picard nedefinuje ticho negativně jako absenci řeči, ale pozitivně jako autonomní fenomén, který zakládá slovo“ (s. 15), a oprávněně uvádí – je možná škoda, že jen velice stručně – takové pojetí řeči do vztahu s pojetím Merleau-Pontyho (s. 18).

Podotkněme mimochodem, že Picardova koncepce řeči, jak ji autorka resumuje, není prosta zajímavých (třeba představa, že řeč vznikla „skokem z ticha“, s. 16 – zcela stejnou myšlenku vyjadřuje i autor tak odlišný, jako je Claude Lévi-Strauss ve svém *Úvodu do díla Marcela Mause*), ale také poněkud sporných aspektů. Například: „To, že řeč je dar, se podle Picarda zřetelněji projevuje u dítěte: dítě se zprvu vyjadřuje zvuky a gesty; nikdy by nebylo schopné překročit do kvalitativně zcela odlišné sféry, sféry řeči, kdyby již v sobě řeč nemělo“ (s. 18) – do krve bych se hádal o to, že dětské „zvuky a gesta“ od řeči rozhodně nejsou „kvalitativně odlišné“, nicméně to by byla námitka proti Picardovi, ne proti autorce. Ostatně jistý romantizující pohled na řeč zřejmě patřil k dobovému duchu a nepochybně zde hraje roli také Picardovo náboženské přesvědčení („řeč jako dar“).

Odtud autorka přechází k analýze „slovního šumu“, který Picard už interpretuje eticky jako „vykořenění slova z jeho původu v tichu“ (s. 24). Zde bych měl další doplňující otázku, jen ze zvědavosti: „V literatuře považuje Picard za manifestaci slovního šumu moderní román“ (tamt.). Uvádí nějaké příklady? A znamená to, že moderní román je podle něho úpadkový fenomén, tak jako – byť samozřejmě v jiném kontextu – třeba u Lukácse? Jen se ptám.

Nebudu tyto úvodní partie dále shrnovat. Jako správná fenomenoložka autorka tyto obecnější úvahy přenáší takřikajíc do našeho světa. Její analýza „řevu“ jakožto ústřední charakteristiky „hitlerovského světa“ (s. 46 a násl.) je brilantní. Zde se autorka ještě drží Picardovy vlastní interpretace, ale o nesporné originalitě a invenčnosti, jak již bylo zmíněno, svědčí kapitola věnovaná „akustice války“ (s. 66nn). Autorka poukazuje na klíčovou roli rozhlasu v nacistické propagandě a velice instruktivně uvádí

„akustickou disciplínu“ do kontrastu s Foucaultovým pojetím panoptikonu jakožto modelu disciplíny „vizuální“ (s. 74nn): „Zatímco Foucault vykládá moc z perspektivy vizuality, nacistický režim nechal disciplinární mechanismy vystoupit na pozadí akustiky“ (s. 76-77). Velmi zde oceňuji fenomenologickou průraznost a konkrétnost autorčiných analýz (snížená viditelnost, potřeba aktivního naslouchání), ale na druhou stranu také také platónský výklad dotyčné konstelace jakožto sestupu „zpět do jeskyně“, ve které úlohu stínů přebírají zvuky (s. 81). Tuto analytickou linii potom autorka dovádí až do současné doby, jmenovitě k fenoménu facebooku.

To je, dejme tomu, první základní okruh autorčina uvažování. Ten druhý představuje motiv ztráty paměti jakožto dalšího aspektu „ontologické proměny“ moderního člověka, korelativně spjatého se „ztrátou slova“, pojednanou v první polovině práce.

Zde je picardovská „aktualita“ předvedena především na analýze Littellova slavného románu *Laskavé bohyně* a ještě slavnějšího *Eichmanna v Jeruzalémě* Hannah Arendtové. Co se týče druhého ze jmenovaných textů, oceňuji autorčin kritický přístup: připomíná knihu Bettiny Stangneth, kterou, přiznávám se, jsem neznal a ve které se ve světle jistých dokumentů ukazuje, že pojem „banality zla“ dost možná značí jen tolik, že Arendt až příliš snadno přijala jistý *obraz* Eichmanna, který si pečlivě sám vybudoval a který se snažil před soudem prezentovat: obraz člověka *bez substance*. Eichmannův (pseudo)kantismus je v tomto ohledu jevem nanejvýš pozoruhodným.

A konečně v posledních partiích práce autorka na tomto pozadí tematizuje něco, co sama výstižně označuje jako „nekomfortní identifikace“ (s. 167), charakterizovaná jako „výzva přijmout podobnost či identifikaci s pachatelem“ a vedoucí „k přehodnocení základních etických kategorií dobra a zla, viny a nevin, zločinu a trestu“ (tamt.). Tento mechanismus je – a to opět skvěle – ilustrován podrobným a pro mne v mnohém objevným rozbořením známé Kafkovy povídky *V kárném táboře*. Autorčina četba se totiž soustřeďuje na postavu cestovatele jakožto ztělesnění právě zmiňovaného identifikačního mechanismu: Kafkova povídka „ukazuje, jak ke konverzi dochází, s jakou lehkostí se pozorovatel stává apologetou utrpení, a dokonale tak zapadá do mozaiky nekomfortní identifikace – zcela normální, nezúčastněný pozorovatel, který je perspektivou blízký čtenáři – se stane spolupachatelem“ (s. 179).

Nemohu se zde věnovat všem subtilitám, které předložená disertační práce obsahuje – není to ostatně ani třeba. Obecně mohu říci jen tolik, že se jedná podle mého názoru o práci velmi nevšední, a to v tom nejlepší slova smyslu. Je nevšední svým interdisciplinárním záběrem a schopností domýšlet Picardovu filosofii v nových souvislostech. Mohlo by se zdát, že autorka takřkajíc skáče od tématu k tématu, ale práce až překvapivě drží pohromadě díky tomu, že čtenář je vždy schopen jasně nahlédnout, jak ten či onen analyzovaný fenomén (nebo analyzované dílo) rezonuje s picardovskými východisky. Na druhou stranu je však autorka schopna prezentovat neobyčejně podnětné a koherentní vlastní analýzy. A v neposlední řadě je práce nevšední svou kultivovaností – je dobře napsaná a výborně se čte (byť je zde několik málo překlepů a gramatických chyb).

Dovolím si formulovat několik málo víceméně kosmetických otázek a podnětů k obhajobě:

1) V práci, pokud jsem správně četl, se ani jednou nevyskytne jméno autora, který se v souvislosti se „slovním šumem“ nebo s fenoménem vztahu řeči a smrti přímo nabízí, ne-li vysloveně vnucuje: je jím Maurice Blanchot. Jedná se z autorčiny strany o záměrnou „vynechávku“? Tím bych nerad sklouzl do diskursu typu „autorka by měla vzít v potaz to nebo ono“ – každý má právo vybírat si své reference. Nicméně Blanchotovo jméno mi při četbě práce opakovaně tanulo na mysli.

2) Na str. 132 nacházím formulaci, které nerozumím (ani z kontextu): „Dnes píše paměti svědci bezvýznamných aktérů.“ Co tím autorka myslí?

3) Když se na str. 122 hovoří o vpádu diskontinuity do času, zdá se mi, že na Picarda mohl jistým vlivem působit také Henri Bergson, velký to kritik diskontinuity (nejen) času. Když už autorka uvádí Picardovo myšlení soustavně do souvislosti s jinými filosofiemi času (Augustin, Husserl, Heidegger), chci se zeptat, zda se dá potenciálně uvažovat také o Bergsonově vlivu.

4) Na s. 179-180 je provedeno zajímavé kontrastní srovnání Kafkova *Kárného tábora* a Fuksova *Spalovače mrtvol*. Zatímco Fuksův Kopfrkingl podle autorky „odpovídá profilu šíleného nacisty a nechává tak mezi námi a sebou distanci“, „duševně zdravý“ cestovatel z Kafkovy povídky před nás staví výzvu identifikace s pachatelem. Je to již dlouho, co jsem *Spalovače* četl, to přiznávám, ale nebyl bych si jist onou metaforou „šíleného nacisty“, která, řekl bych, implikuje představu jisté ďábelské zlovůle. Nacházíme *skutečně* něco takového u Kopfrkingla? Ale opravdu si tím nejsem jist, neměl jsem čas se do Fukse znovu podívat.

Každopádně předloženou disertační práci považuji za silně nadstandardní výkon a po pravdě řečeno si myslím, že by nebylo od věci uvažovat výhledově o její publikaci.

Proto samozřejmě navrhuji přijmout ji k obhajobě a hodnotit ji stupněm **prospěla**.

Praha, 4. 1. 2022

Josef Fulka